

УДК 378.14

О. М. ОНОПРІЄНКО

доцент

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

О. В. ОНОПРІЄНКО

доцент

Черкаський державний технологічний університет

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
БАЗОВИХ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті визначено, що базовими професійними компетентностями майбутнього вчителя фізичної культури є: предметно-теоретична, інформаційно-дослідницька, профільна (методична, рухова, здоров'язберігальна), професійне спілкування, соціокультурна, рефлексивна й творча. Особливої актуальності набувають дослідження й апробація педагогічних умов формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури. Практична реалізація цих умов і використання компетентнісно зорієнтованого технолого-методичного ресурсу дали змогу досягти більшої ефективності в підвищенні рівнів сформованості базових професійних компетентностей у студентів. Цілеспрямоване формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури в процесі вивчення фахових дисциплін на формувальному етапі педагогічного експерименту відбувалося шляхом створення сукупності таких основних педагогічних умов: гуманістичне й рефлексивне спрямування навчально-виховного процесу та врахування його синергетичних аспектів; активізація навчання й забезпечення його інтерактивності та психологічної комфортоності на основі співробітництва.

Ключові слова: педагогічні умови, формування, базові професійні компетентності, вчитель фізичної культури.

Вивчення наявного досвіду професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в українській вищій школі засвідчило, що багато педагогів намагаються скористатись інноваціями в експериментальних програмах формування окремих елементів професійної компетентності студентів. Однак при цьому залишився недостатньо вирішеним комплекс проблем, пов'язаний із формуванням у майбутнього вчителя фізичної культури готовності виконувати функції майбутньої професійної діяльності.

Розробляючи педагогічні умови, ми виходили з того, що значний вплив на розвиток здатності майбутніх учителів фізичної культури виконувати професійні функції справлятимуть компетентнісно зорієнтовані технології та методи навчання.

Методичними умовами формування базових професійних компетентностей виступили чітко визначені система знань і критеріальна база для оцінювання рівня сформованості кожної базової професійної компетентності в студентів, а також етапність контролювання й коригування процесу формування компетентностей.

У процесі експериментального викладання фахових дисциплін з метою цілеспрямованого й ефективного формування базових компетентностей студентів усю сукупність загальних педагогічних умов конкретизовано за кожною із цих компетентностей.

Метою статті стала розробка й апробація педагогічних умов формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури на прикладі навчально-методичного забезпечення таких фахових дисциплін: “Теорія і методика фізичного виховання”, “Теорія і методика гімнастики”, “Теорія і методика спортивних ігор”, “Теорія і методика легкої атлетики”.

Для формуванняожної базової компетентності визначено такі завдання: гуманістичне спрямування навчально-виховного процесу й урахування його синергетичних аспектів; активізація навчання; залучення студентів до співробітництва в навчально-виховному процесі; забезпечення інтерактивності й психологічної комфортності навчання; рефлексивна спрямованість навчально-виховного процесу.

Педагогічні умови формування предметно-теоретичної компетентності. Базовою педагогічною умовою формування предметно-теоретичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури стала єдність теоретичного, практичного, методичного й контрольного розділів процесу професійної підготовки студентів.

У змісті програми будь-якої дисципліни пропоновані до засвоєння студентами знання мають бути певним чином структуровані.

В основу структурування змісту навчального матеріалу покладено такі принципи: взаємодії навчально-пізнавальної, навчально-практичної та самостійної практичної діяльності студентів; єдності процесуально-^{змістовних} і мотиваційно-ціннісних сторін загальнопедагогічної підготовки; єдності, розчленованості й інтегрованості змісту навчання; поетапної конкретизації фундаментальних професійно-педагогічних проблем.

Провідним способом формування предметно-теоретичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в процесі вивчення ними фахових дисциплін була лекція. Обґрунтованість вибору цієї форми навчання полягає в тому, що з окремих фахових дисциплін немає оновлених підручників і посібників, матеріали за конкретними темами мають застаріле трактування, деякі розділи й теми курсів складні для самостійного вивчення.

У цілому формування предметно-теоретичної компетентності мало на меті оздобити студентів основними поняттями й термінами, інноваційними науковими ідеями: основні закономірності теорії, принципи, положення, які розкривають сутність явищ у фізичному вихованні й спорті, об'єктивні зв'язки між ними; тематична інформація й наукові факти, що пояснюють і формують знання; переконання й навички щодо предметно-операціонального використання отриманих знань і надбання практичного досвіду.

Педагогічні умови формування інформаційно-дослідницької компетентності. Відповідно до наукової традиції, представленої Л. Виготським

у вигляді психологічного закону “педагогіки співробітництва”, процес формування інформаційно-дослідницької компетентності студентів ми розуміємо як співробітництво більш досвідченої людини з менш досвідченою. Тому цей вид діяльності є спільним пошуком нових знань обома суб’єктами навчання – викладачем і студентом, який ми забезпечували шляхом реалізації таких педагогічних умов:

- 1) активізація інформаційних пошуків і дослідницької діяльності студентів під час вивчення всіх модулів програм фахових дисциплін шляхом формування позитивного ставлення студентів до навчання й зацікавленості інформаційно-дослідницькою діяльністю;

- 2) залучення студентів до пошуку наукової інформації з різноманітних джерел на основі активізації пізнання, розвитку здібностей до навчання й науково-дослідної роботи з метою нагромадження необхідного багажу науково-теоретичних знань ізожної теми фахових дисциплін;

- 3) стимулювання діяльності студентів щодо вибору й аналізу дослідницьких тем у наявній науковій літературі та інших джерелах;

- 4) використання різноманітних форм і методів інформаційно-дослідницької діяльності студентів [1].

Студенти виконували такі види дослідницьких робіт: інформаційно-реферативні, проблемно-реферативні, описові, дослідницькі. Під час виконання студентами зазначених видів дослідницьких робіт ми звертали увагу на такі методичні аспекти: постановку проблеми (навіщо виконують роботу?); пошук матеріалу (з яких джерел?); аналіз даних і формулювання висновків (до чого дійшли внаслідок виконання роботи?).

Під час формування інформаційно-дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури було використано метод проектів, який дав змогу актуалізувати наявні в студентів знання й набути нових самостійно, під керівництвом викладача, індивідуально, у групі.

Педагогічні умови формування профільної (методичної, рухової, здоров'язберігальної) компетентності. У теоретичній частині нашого дослідження визначено, що однією з базових компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури є профільна компетентність, яка за своє структурою поділяється на методичну, рухову та здоров'язберігальну.

Формувати методичну компетентність можна, забезпечуючи навчально-виховний процес такими педагогічними умовами: добором ефективних методик і форм навчання; створенням психологічного комфорту під час міжособистісної взаємодії в навчально-виховному процесі.

У процесі проведення практичних занять особливу увагу було приділено розгляду конкретної проблемної ситуації на уроці фізичної культури в школі. Після ознайомлення зі структурою та методикою складання планів-конспектів занять із фізичної культури, з гімнастики, зі спортивних ігор і з легкої атлетики студентам було дано індивідуальне завдання розробити серію поширеніх планів-конспектів цих занять. Під час практичних занять студенти проводили фрагменти розроблених занять, разом із викладачем аналізували, програвали можливі педагогічні ситуації, генерували ідеї щодо

їх удосконалення. Після цього проаналізовані плани-конспекти студенти коригували самостійно, а потім фрагменти уроків знову проводили під час наступного практичного заняття. У ролі учнів були самі студенти. Викладач спостерігав за ходом подачі фрагмента заняття, фіксуючи в індивідуальній картці студента певні недоліки й методичні поради. Наприкінці заняття кожен студент отримав індивідуальну картку, скориставшись якою під час самостійної позааудиторної роботи, остаточно скоригував і відповідно оформив план-конспект заняття й поклав його в папку портфолію.

Наступною складовою профільної компетентності є рухова компетентність. Необхідність її формування зумовлена тим, що з усієї сукупності професійних функцій учителя фізичної культури провідною є навчання учнів рухових дій у комплексі їх моторного розвитку, спрямованого на розвиток таких якостей, як сила, витривалість, швидкість, спритність тощо.

Для того, щоб ефективно формувати рухову компетентність, необхідні такі педагогічні умови: забезпечення навчального процесу навчально-методичною літературою й активне застосування студентів до вивчення всіх теоретичних і методичних аспектів розвитку в учнів рухових умінь; сприяння формуванню в студентів рухової креативності; формування методичної грамотності студентів із розвитку рухових умінь в основних видах фізичної активності учнів.

Реалізацію першої умови ми забезпечили шляхом використання під час проведення практичних занять із фахових дисциплін методу “кейсів”. Суть цього методу полягала в тому, що студенти активно обговорювали й аналізували конкретні ситуації навчання учнів рухових дій, приймали рішення на особистісному рівні.

Реалізацію другої умови забезпечували за допомогою методу вирішення проблемних завдань. При цьому ми враховували, що формування моторної творчості передбачає певні мисленнєві дії: уявлення рухових вправ, їх імпровізований пошук, апперцепцію, антиципацію, їх оцінювання та критичний аналіз. Зважаючи на те, що нові рухові дії спочатку виникають в уяві особистості, програються, переживаються й лише після цього втілюються в русі, комбінації композиції, основою моторної творчості ми обрали процес вирішення рухових проблем. Для цього студенти отримали завдання розробити малюнки-схеми гімнастичних вправ для різновікових груп школярів. При цьому ми радили їм скористатись відповідною літературою, зокрема, авторськими методичними рекомендаціями й посібником.

Реалізацію третьої умови ми пов’язували з тим, що фізичний розвиток кожного учня неоднаковий і нерівномірний. Тому вчитель фізичної культури повинен уміти складати індивідуальні програми розвитку рухових здібностей дітей.

Наступною складовою профільної компетентності студентів є їхня здоров’яберігальна компетентність, формування якої ми намагалися забезпечити шляхом дотримання таких педагогічних умов: доповнення змісту окремих модулів програм фахових дисциплін (найбільше в курсі теорії і методики фізичного виховання) навчальними компонентами, до складу

яких входять питання здоров'язберігального спрямування; урахування особистісного фактора, який визначає індивідуальні зусилля щодо здоров'язберігальної та здоров'ятворчої діяльності; використання адекватної методики проведення різних форм занять, спрямованих на формування здоров'язберігальної компетентності студентів.

Формуючи здоров'язберігаючу компетентність майбутніх учителів фізичної культури, ми скористалися методом проектів. Студенти створювали проекти поетапно під керівництвом викладача згідно зі структурою, розробленою Є. Полат. Зауважимо, що під час занять, втілюючи розроблені проекти, студенти виконували роль учнів [3].

Педагогічні умови формування компетентності професійного спілкування. Незважаючи на те, що набуття комунікативних умінь і навичок майбутнього вчителя фізичної культури відбувається практично під час занять з усіх дисциплін навчального плану, цілеспрямоване формування компетентності професійного спілкування в процесі вивчення студентами фахових дисциплін було забезпеченено такими педагогічними умовами: доповнення змісту окремих модулів програм фахових дисциплін навчальниими компонентами, до складу яких входять питання організації спілкування педагога з учнями; використання інноваційних прийомів і методів проведення різних занять, спрямованих на формування компетентності професійного спілкування студентів; забезпечення психологічного комфорту під час комунікативної взаємодії в навчально-виховному процесі.

Реалізуючи названі педагогічні умови, у змісті окремих модулів програм фахових дисциплін ми намагалися гіперболізувати деякі комунікативні аспекти професійно-педагогічного спілкування вчителя фізичної культури. Тому в тематиці лекційних і семінарських занять головну увагу було сконцентровано на питаннях оптимізації міжособистісних відносин шляхом використання різних способів вербальної та невербальної комунікації, урахування особливостей мовної поведінки учнів, подолання комунікативних перешкод. При цьому природу міжособистісних відносин у процесі професійного спілкування ми розглядали з позиції індивідуальних особливостей учасників педагогічної взаємодії та специфіки ситуацій, у яких вона відбувалася.

Практика показує, що більшість молодих учителів фізкультури мають проблеми в спілкуванні з дітьми й батьками. Щоб краще підготувати студентів до майбутнього професійного спілкування в процесі вивчення курсу теорії та методики фізичного виховання, ми використали методику комунікативного тренінгу, під яким зазвичай розуміють своєрідні форми оволодіння знаннями й окремим уміннями в галузі спілкування, а також форми відповідної корекції. На думку багатьох учених, комунікативний тренінг покликаний вирішувати такі завдання: формування активної позиції студентів у комунікації, уявлень про себе як суб'єкта комунікативної діяльності; збагачення запасу соціально-психологічних знань про культуру комунікації, знань про етикет; розвиток у студентів діалогічного мислення;

удосконалення соціальних навичок комунікації; розвиток і вдосконалення культури використання рефлексії та емпатії в майбутніх педагогів.

Педагогічні умови формування соціокультурної компетентності. За нашими переконаннями, соціокультурна компетентність як особистісна характеристика є потенційною для студентів, оскільки сам учитель фізичної культури є носієм фізичної культури, яка, у свою чергу, впливає на фізичну й моральну підготовку учнів. І хоч вона певною мірою закладена в майбутнього вчителя фізичної культури, усе ж її необхідно цілеспрямовано розвивати. Із цією метою ми реалізували такі педагогічні умови: доцільний добір навчального матеріалу соціокультурного змісту; забезпечення навчального процесу відповідними педагогічними засобами й методикою; створення в навчально-виховному процесі ситуацій успіху шляхом інтеграції змісту окремих фахових дисциплін на основі міжпредметних зв'язків.

Реалізуючи першу педагогічну умову, до змісту програм фахових дисциплін ми включили матеріал, спрямований на усвідомлення студентами цінностей фізичної культури та праці вчителя. Щоб максимально досягнути цієї мети, зміст окремих модулів програм фахових дисциплін ми намагалися зробити найбільш культуроємним.

Реалізуючи другу умову формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в процесі вивчення фахових дисциплін, ми передбачали вибір таких засобів навчання: періодична преса, інтернет-ресурси, CD-диски й інтерактивне телебачення; дидактична гра та комплекс творчих завдань.

У розробці методики соціокультурного навчання ми спиралися на ідеї І. Закір'янової щодо ціннісного трактування змісту фахових дисциплін. Зокрема, скористалися розробленими нею способами подачі змісту навчального матеріалу в контексті формування соціокультурної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу, а також орієнтирами для розробки відповідних технологічних прийомів і методик [2].

Педагогічні умови формування рефлексивної компетентності. Формуючи рефлексивну компетентність майбутніх учителів фізичної культури в процесі вивчення фахових дисциплін, ми спиралися на дослідження С. Рубінштейна [4], який розглядає особистість як цілісну систему внутрішніх умов, через які заломлюються всі зовнішні впливи. Отже, наш підхід до визначення й обґрунтування педагогічних умов формування рефлексивної компетентності студентів базується на положенні про те, що процес включення студента до рефлексивних актів відбувається шляхом послідовної зміни певних станів особистості в їхньому взаємозв'язку: усвідомлення студентом своїх потенційних особливостей, пов'язаних із системою професійних цінностей; їх адекватний прояв у майбутній професійній діяльності; активне оволодіння способами й засобами рефлексії.

Із метою дотримання цього положення нами реалізовано такі педагогічні умови формування рефлексивної компетентності студентів: 1) визначення мети рефлексивної діяльності; 2) розробка адекватної методики рефлексивного навчання.

Реалізуючи першу педагогічну умову формування рефлексивної компетентності студентів, мету їхньої рефлексивної діяльності ми пов'язали з кінцевим результатом професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури – формування такого фахівця, який би був здатний задовольнити потреби сучасної освітньої практики, тобто досягти певної адекватності образу “ідеального вчителя фізичної культури”.

Для формування рефлексивної компетентності студентів під час практичних занять з фахових дисциплін ми скористались актуалізацією в майбутніх учителів фізичної культури таких рефлексивних методів, як: самоспостереження, самоаналіз, самовипробовування, самооцінка, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, саморегулювання, самостимулювання.

Одне з практичних занять зожної з фахових дисциплін було цілком присвячено цілеспрямованому формуванню рефлексивної компетентності студентів. Зокрема, їм було запропоновано виконати рефлексивні вправи з використанням описаних вище методів. Для цього кожен студент отримав картку з певними реально-фіксованими ситуаціями студентської поведінки. Ми передбачали, що внаслідок виконання цих вправ у більшості студентів відбудеться перетворення бажаних образів свого “Я” в реальні риси та якості характеру.

Таким чином, активізація рефлексивних дій спонукала студентів до осмислення своїх успіхів у навчанні, спортивній кар'єрі й творчості. Це дало змогу забезпечити зв'язок із цілеспрямованим формуванням творчої компетентності.

Педагогічні умови формування творчої компетентності. У процесі формування творчої компетентності майбутнього вчителя фізичної культури в ході вивчення фахових дисциплін ми скористалися принципом творчої організації навчання [5]. Він базується на синергетичному розумінні розвитку особистості як цілісної “відкритої” системи, складові якої покликані гармонійно взаємодіяти між собою й спрямовувати студента до творчого саморозвитку та самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Педагогічними умовами підвищення рівня сформованості творчої компетентності студентів нами визнано: спрямування навчального матеріалу фахових дисциплін на розвиток моторної, методичної та наукової творчості студентів; збудження інтересу студентів до творчої діяльності в галузі педагогіки фізичної культури й спорту; стимулювання проявів творчості в різних видах навчальної та наукової діяльності студентів (створення проблемних ситуацій на заняттях, заохочення до самостійних творчих пошукув, оригінальних пропозицій тощо).

Ці умови були реалізовані в ході семінарських і практичних занять, самостійної позааудиторної роботи під час опанування кожного змістового модуля програм фахових дисциплін.

У процесі викладання ми врахували те, що однією з найсприятливіших умов для прояву й розвитку творчості є проблемне навчання. Саме тому для формування творчої компетентності, скориставшись навчально-методичним посібником Б. Шияна “Студентська творча робота”, ми розро-

били серію завдань у контексті специфіки конкретної фахової дисципліни, які відповідають вимогам проблемного навчання: поєднання в завданнях різних типів самостійних робіт (репродуктивних, пошукових, творчих); спрямованість завдань на активізацію креативного мислення студентів; урахування в змісті завдань засвоєних знань студентів [6].

Уесь процес формування творчої компетентності майбутніх учителів фізичної культури в межах курсів фахових дисциплін було спрямовано на квазіпрофесійну діяльність, під час якої особливу увагу приділяли розвитку проектних та інноваційних умінь. Із цією метою студенти розробляли поширені плани-конспекти уроків із творчими доробками у вигляді схем рухових, гімнастичних та ігрових вправ, ребусів, кросвордів тощо. При цьому студенти повинні були самостійно ознайомитися зі шкільною програмою з фізичної культури, визначити освітні завдання згідно з річним плануванням, скласти адекватні завдання з розвитку фізичних якостей, дібрати відповідні методи навчання й посильне навантаження для учнів. Особливо ми заохочували використання студентами музичного супроводу, незвичні вихідні положення вправ, комбінування предметів і способів проведення загальнорозвивальних вправ, танцювальні комбінації, ігри, змагання тощо. Прояв умінь і кожна вдала творча знахідка фіксувалася в папці портфолію кожного студента.

Висновки. Таким чином, основою формування сукупності базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури була реалізація ідеї освітньої цілісності, яка забезпечувалась відповідними педагогічними умовами й адекватними методиками, пов'язаними із заломненням конкретної компетентності через функції професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Результати дослідження можуть бути використані під час розробки навчально-методичних комплексів фахових дисциплін, а також для професіографічного моніторингу та коригування процесу професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва, 2005. 671 с.
2. Закір'янова І. А. Можливості формування соціокультурної компетентності у майбутніх педагогів в умовах викладання різних навчальних дисциплін. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*. 2004. Вип. 6. С. 219–225.
3. Полат Е. С. Метод проектов. *Новые педагогические информационные технологии в системе образования* : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров ; под ред. Е. С. Полат. Москва, 2002. С. 64–109.
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва, 1976. 423 с.
5. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості. Київ, 2006. 344 с.
6. Студентська творча робота : навч.-метод. посіб. / за ред. Б. М. Шияна. Тернопіль, 2000. 48 с. URL: <http://www.tnpu.edu.ua/kurs/248/kyrs/stud.tvorcharobota.htm>.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2017.

Оноприенко О. Н., Оноприенко А. В. Педагогические условия формирования базовых профессиональных компетенций будущего учителя физической культуры в процессе изучения специальных дисциплин

В статье определено, что базовыми профессиональными компетенциями будущего учителя физической культуры являются: предметно-теоретическая, информационно-исследовательская, профильная (методическая, двигательная, здоровьесберегающая), профессиональное общение, социокультурная, рефлексивная и творческая. Особую актуальность приобретают исследование и апробация педагогических условий формирования базовых профессиональных компетенций будущего учителя физической культуры. Практическая реализация этих условий и использование компетентно ориентированного технолого-методического ресурса позволили достичь большей эффективности в повышении уровня сформированности базовых профессиональных компетенций у студентов. Целенаправленное формирование базовых профессиональных компетенций будущего учителя физической культуры в процессе изучения специальных дисциплин на формовочном этапе педагогического эксперимента происходило путем создания совокупности следующих основных педагогических условий: гуманистическое и рефлексивное направления учебно-воспитательного процесса и учета его синергетических аспектов; активизация обучения и обеспечение его интерактивности и психологической комфортности на основе сотрудничества.

Ключевые слова: педагогические условия, формирование, базовые профессиональные компетентности, учитель физической культуры.

Onoprienko O., Onoprienko O. Pedagogical Conditions for the Formation of Basic Professional Competences of the Future Teacher of Physical Culture in the Process of Studying Professional Disciplines

In the article it is determined that the basic professional competences of the future teacher of physical culture are: subject-theoretical, informational-research, profile (methodical, motion, health-saving), professional communication, sociocultural, reflexive and creative.

Particularly relevant is the research and testing of pedagogical conditions for the formation of basic professional competences of the future teacher of physical culture. The practical realization of these conditions and the use of competently oriented technological and methodological resources have made it possible to achieve greater efficiency in raising the levels of formation of basic professional competencies among students. In the process of experimental teaching of professional disciplines, the formation of each basic competence of the future teacher of physical culture was provided with the following pedagogical conditions: from the subject-theoretical – an organic combination of theoretical, practical, methodological and control sections of the process of professional training of students; from information-research – activation and stimulation of information-research activity of students; from the methodological point of view – the selection of effective forms and methods and ensuring psychological comfort of training; from the motor – informational, methodical and creative enrichment of students in the field of pedagogy of the formation of motor qualities of schoolchildren; on healthcare – health careful direction of the content of programs of specialized disciplines; from the competence of professional communication – in-depth study of the forms and methods in organizing the communication of the teacher with the students; from socio-cultural – use of interdisciplinary connections and integration of knowledge of socio-cultural content in the process of studying specialized disciplines; from reflexive – the definition of an adequate goal of reflexive activity and methods of reflective learning; – from creative – stimulation of students of manifestations of motor, methodological and scientific creativity in the process of studying professional disciplines.

Key words: pedagogical conditions, formation, basic professional competence, teacher of physical culture.